

Анастасія КІНАШУК,

orcid.org/0000-0002-5675-240X

аспірантка кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) *nastia.kinash@gmail.com*

МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена моделюванню концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на матеріалі української, англійської та німецької мов. Мета розвідки – охарактеризувати модель концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на матеріалі ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах. Основними у дослідженні обрано описовий (систематизація та узагальнення зібраної інформації і фактичного матеріалу), зіставний (аналіз специфіки представлення ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах) методи і метод моделювання (моделювання концепту).

На матеріалі української, англійської та німецької мов у дослідженні презентовано семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприймання людини, які не пов'язані з раціональним мисленням. Модель концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ упорядковано за принципом від ядра до ближньої, дальньої та крайньої периферії. З метою детальнішого розподілу ірраціональних лексичних одиниць відповідно до їхніх лексичних значень у дослідженні виокремлено внутрішню ближню та зовнішню ближню периферії.

Визначено, що структура концепту складається з таких компонентів: образ (перцептивний і метафоричний), інформаційний зміст та інтерпретаційне поле. В межах останнього з компонентів виокремлено оцінну, енциклопедичну, утилітарну, пареміологічну та регулятивну зони.

Результати дослідження представлені у вигляді впорядкованих у таблиці рангових позицій ірраціональних лексичних одиниць моделі концепту, обчислених за допомогою показників абсолютної частоти, відносної частоти, частотності для ядра концепту та абсолютної частоти, частотності для периферії. Встановлено, що семантика ірраціональної лексики слугує ефективним засобом структурування когнітивних процесів у свідомості людини, представлених шляхом формування концепту. Рангові позиції ірраціональних лексичних одиниць засвідчують розбіжності у концептосфері українців, англійців та німців, тоді як перцептивний, метафоричний образи та інформаційний зміст виявляють спільні когнітивні ознаки досліджуваного концепту.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивне моделювання, концепт, ірраціональна лексика, образ, інформаційний зміст, інтерпретаційне поле.

Anastasiia KINASHCHUK,

orcid.org/0000-0002-5675-240X

Postgraduate Student of the Department of Romano-Germanic Philology
Rivne State University for the Humanities
(Rivne, Ukraine) *nastia.kinash@gmail.com*

MODEL OF THE CONCEPT OF IRRATIONALITY (BASED ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

The paper focuses on the modeling of the concept of IRRATIONALITY based on the Ukrainian, English and German languages. The purpose of the study is to characterize the model of the concept of IRRATIONALITY based on the Ukrainian, English and German languages. Methods provided in the research: descriptive (data systematization and integration), contrastive (analysis of specific features the irrational vocabulary reveals in the Ukrainian, English and German languages), modeling (concept modeling).

The study presents the results based on a semantic class of irrational terms – words that denote the situation of experience that is not based on rational thinking. The model of the concept of IRRATIONALITY is arranged through a sampling of a core with near, far and farthest peripheries. Trying to distribute the irrational terms by their lexical meanings, we single out the internal near and external near peripheries. The study determines the concept structure as an entity, which consists of such components as image (perceptual and metaphorical), informational content and interpretive area. The latter component is considered to include evaluative, encyclopedic, utilitarian, paremiological and regulative areas.

The paper presents the results in arranged datasheets showing rank positions of irrational terms within the model of the concept, those positions are calculated by means of absolute frequency indices, relative frequency indices, rate of recurrence indices for the concept core and absolute frequency indices, rate of recurrence indices for the peripheries.

The study concludes that irrational vocabulary semantics is an effective means for structuring cognitive processes in human being's consciousness presented as a concept entity. The irrational terms' rank positions provide for the differences in conceptual domains of the Ukrainians, English and Germans, whereas the perceptive, metaphorical images and informational content reveal the common cognitive features of the concept.

Key words: cognitive linguistics, cognitive modeling, concept, irrational vocabulary, image, informational content, interpretive area.

Постановка проблеми. Порівняно нещодавнє виникнення когнітивної лінгвістики зумовлює значну зацікавленість науковців у вивченні її ключових аспектів: теорії когнітивних моделей, концептуальної метафори та метонімії, теорії семантичних прототипів, когнітивної поетики.

Аналіз досліджень. До питання теорії когнітивних моделей зверталися вітчизняні (Т. Володіна, С. Жаботинська, Н. Філіпова) і зарубіжні (Дж. Тейлор, Н. Рімер, З. Кевечеш, Р. Джакендофф) лінгвісти. Авторські напрацювання дослідників вказують на поглиблений інтерес до вивчення моделі концепту ситуації як основи зіставлення семантики (О. Деменчук), методів і прийомів семантико-когнітивного дослідження концептів (З. Попова, Й. Стернін), моделювання як методу верифікації у когнітивній лінгвістиці (Т. Романова).

Специфічні лексико-семантичні групи слів опинилися в полі зору науковців на предмет зіставного аналізу метафоричних моделей у сфері дієслів розуміння германських і слов'янських мов (Ш. Басиров), номінативного поля концепту ЧАС / TIME в українській та англійській мовах (І. Кондратюк), лексичних одиниць концепту ЗАДОВОЛЕННЯ в англійській, українській і новогрецьких мовах (О. Сарбаш). Здобутки науковців цього напрямку засвідчують актуальність зіставних розвідок і ресурсність лексичного матеріалу споріднених і неспоріднених мов на предмет дослідження моделі концепту.

Мета статті – охарактеризувати модель концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на матеріалі ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах.

Поставлена мета досягається шляхом розв'язання таких завдань:

- охарактеризувати ірраціональну лексику як окремий семантичний клас в українській, англійській та німецькій мовах;
- з'ясувати особливості моделювання концепту як одного з аспектів когнітивної лінгвістики;
- охарактеризувати модель концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ в українській, англійській та німецькій мовах;
- визначити перспективи подальших досліджень концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ.

Об'єкт дослідження – ірраціональна лексика української, англійської та німецької мов.

Предмет дослідження – модель концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ в українській, англійській та німецькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Основними у дослідженні вибрано описовий, зіставний

методи та метод моделювання. Описовий метод уможливорює систематизацію та узагальнення зібраної інформації і фактичного матеріалу. За допомогою зіставного методу проаналізовано специфіку наповнення номінативного поля концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ в українській, англійській та німецькій мовах.

Для опису моделі концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ застосовано метод моделювання. Сукупність вказаних методів забезпечує достовірність висновків та об'єктивність отриманих результатів. Матеріалом дослідження слугували дібрані методом суцільної вибірки 552 лексичні одиниці (221 з української, 197 з англійської, 134 з німецької), які належать до семантичного класу ірраціональної лексики.

Ірраціональна лексика в українській, англійській та німецькій мовах

Когнітивне пізнання світу та його відображення у мові знаходить своє втілення в дослідженнях про теорію ментальних просторів (Ж. Фоконьє), теорію прототипів (Е. Рош), теорію метафори та метонімії (Дж. Лакофф, М. Джонсон), фреймову семантику (Ч. Філмор). Такі результати мовознавчих напрацювань наводять на думку про спроби структурувати людську свідомість у вигляді когнітивних моделей. При цьому незаперечним є факт, що людська свідомість охоплює як раціональний, так й ірраціональний аспект у своєму функціонуванні: наприклад, розв'язання математичної задачі за визначеною формулою та раптове осяяння у складній ситуації, приготування страви за відомим алгоритмом (рецепт) та інтуїтивне передчуття лиха. Кожний із цих аспектів людина презентує у мовленні, послуговуючись лексичним матеріалом мови.

На позначення ірраціонального аспекту людської свідомості у дослідженні виокремлюю пласт ірраціональної лексики – семантичний клас слів, які позначають аспекти світосприймання людини, не пов'язані з раціональним мисленням людини та які виникають без участі розуму людини: *підсвідомий / subconscious / unterbewusst; імпульсивно / impulsively / impulsiv, несвідомий / unconscious / bewusstlos, провіщати / divine / vorhersagen*.

Ідея когнітивного моделювання ґрунтується на твердженні про структурованість людського знання – раціонального та ірраціонального. В обох випадках мають місце когнітивні процеси, які, на думку Ж. Фоконьє, володіють імпліцитним «закулісним» характером і приховані глибоко всередині людського пізнання. На думку Т. Романової, поняття моделі варто тлумачити двоюко: це ана-

літичний науковий конструкт, який представляє деяку форму сприйняття, мислення, спосіб збереження і передачі інформації; цій когнітивній моделі приписують статус онтологічної, який підтверджується у формі виявлення прогнозованих властивостей у діяльності або експериментально. В такий спосіб моделювання виступає і як метод представлення об'єкта, явища або процесу, і як метод верифікації (Романова, 2014: 324).

Концепт як один з аспектів когнітивного моделювання

У когнітивній лінгвістиці модель структурованості знання репрезентують у різний спосіб: шукаючи пропозиції для пояснення когнітивних механізмів, характеризуючи їх образно, пізнаючи когнітивну діяльність людини за допомогою фрейму або ж формуючи концепт як певне ментальне утворення з його власною концептосферою.

До концептуального рівня структурної організації знань звертається у своїх напрацюваннях О. Кубрякова, яка переконує, що найважливіші концепти виражені у мові. Сам концепт дослідниця тлумачить як оперативну одиницю пам'яті, ментального лексикону, мови мозку (Кубрякова, 2004). З. Попова та Й. Стернін презентують власну інтерпретацію концепту як дискретного ментального утворення, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, наділене відносно упорядкованою внутрішньою структурою, представленою як результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості та суспільства, несе комплексну, енциклопедичну інформацію про відображуваний предмет чи явище, інтерпретацію цієї інформації свідомістю та відношенням суспільної свідомості до цього явища або предмета (Попова, Стернін, 2007: 24).

Когнітивне моделювання семантики певного пласту лексики полягає у пошуку серед тисячі мовних знаків і засобів (лексичні одиниці, фразеологізми, паремії, метафоричні й метонімічні номінації) саме тих, які об'єктивують досліджуваний концепт. З. Попова та Й. Стернін визначають таку сукупність мовних знаків і засобів як номінативне поле концепту, виокремлюючи у його структурі прямі номінації концепту (ядро номінативного поля) і номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають його зміст і ставлення до нього у різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля) (Попова, Стернін, 2007: 47). Дослідники наголошують на тому, що у процесі моделювання концепту виокремлюють його когнітивні ознаки, упорядковані за принципом від ядра до ближньої, дальньої та крайньої периферії,

а структуру описують на основі образу, інформаційного змісту та інтерпретаційного поля (Попова, Стернін, 2007: 125).

Образний компонент у структурі концепту складається з двох складників: перцептивний образ (перцептивні когнітивні ознаки, які формуються у свідомості носія мови в результаті відображення ним довколишньої дійсності за допомогою органів чуттів: зорові, тактильні, смакові, звукові, нюхові образи) та когнітивний (метафоричний) образ (образні ознаки, сформовані метафоричним осмисленням відповідного предмета або явища, співвідносячи абстрактний концепт із матеріальним світом), які відображають образні характеристики предмету чи явища, що концептуалізують.

Інформаційний зміст концепту охоплює дефініційний мінімум когнітивних ознак, які визначають найбільш суттєві та відмінні риси предмета чи явища, які концептуалізують. До інтерпретаційного поля відносять ті когнітивні ознаки, які в тому чи іншому аспекті інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, представляючи деяке вихідне знання або оцінюючи його. З. Попова та Й. Стернін виокремлюють у структурі інтерпретаційного поля ділянки, наділені внутрішньою змістовою єдністю, які називають зонами (оцінна, енциклопедична, соціально-культурна, регулятивна тощо) (Попова, Стернін, 2007: 76–80).

У процесі моделювання концепту базові структурні компоненти (образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле) розподіляють за різними ділянками поля концепту (інформаційний зміст може належати до ядра, ближньої або дальньої периферії, а ознаки інтерпретаційного поля можуть увійти до ядра концепту за ступенем яскравості). При цьому З. Попова та Й. Стернін звертають увагу на те, що периферійний статус певної концептуальної ознаки не засвідчує її меншовартість у структурі концепту – він лише вказує на міру її віддаленості від ядра за ступенем яскравості (Попова, Стернін, 2007: 81).

Концепт ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ у досліджуваних мовах

Залучаючи до дослідження корпуси української, англійської та німецької мов, а також словникові ресурси, визначаємо лексичні одиниці, які презентують семантичний клас ірраціональної лексики відповідно до «не частотних» критеріїв (нейтральна / лексично забарвлена лексика, прямі / переносні значення, обмеження / відсутність обмежень у вживанні, мінімальна / максимальна залежність від контексту тощо).

На основі дібраного матеріалу моделюємо концепт ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ, послуговуючись

структурою концепту, яку виокремлюють З. Попова та Й. Стернін: ядро, ближня, дальня та крайня периферії. До ядра відносимо ті лексичні одиниці, в яких єдине лексичне значення на позначення ірраціональності.

У цьому дослідженні ближню периферію концепту поділяємо на внутрішню (відносимо ті лексичні одиниці, у яких тільки перше значення стосується ірраціональності) та зовнішню (відносимо ті лексичні одиниці, в яких тільки друге лексичне значення стосується ірраціональності). Дальня периферія презентована тими лексичними одиницями, у яких третє лексичне значення виражає ірраціональність, а крайня – у яких четверте і далі лексичні значення позначають ірраціональність (Рис. 1).

Ядро
Внутрішня ближня
периферія
Зовнішня ближня
периферія
Дальня периферія
Крайня периферія

Рис. 1. Структура концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ

На даному етапі дослідження до номінативного поля концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ відносимо такі лексичні одиниці: укр. *інтуїція, ірраціональний, навмання, безтямність, незбагнено, передчувати, марити, відгадувати*; англ. *unfathomable, illogical, groundless, fortune-telling, recklessly, unintentionally, predict, prophesy, feel, flash, grok, pop*; нім. *instinktiv, kurzerhand, vorhersagen, das Sensorium, die Hirnrissigkeit, verrückt, bewusst, die Schau, das Gefühl*, а також фразеологізми: укр. *передчувати серцем, шосте чуття, чуття носом, собачий нюх*; англ. *innate knowledge, keen intuition, feeling in one's bones, the sixth sense, the second sight*; нім. *innere Regung, wie aus heiterem Himmel, sechster Sinn*. Ключовим словом-репрезентантом моделі концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ у трьох мовах вважаємо *ірраціональність / irrationality / die Irrationalität*.

Для формування ядра та периферій концепту у дослідженні послуговуюся такими показниками: абсолютна частота (кількість слововживань на певний період часу, визначений корпусом), відносна частота (кількість слововживань в ірраціональному значенні відносно інших слів всередині ядра концепту), частотність (кількість слововживань відносно всіх слів корпусу), ранг (позиція лексичної одиниці у структурі концепту відповідно до вказаних вище показників).

Загальна кількість слів в українському корпусі художньої прози складає 500 000, в англійському – 100 000 000, у німецькому – 120 000 000. Для зручності обчислень показники для концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ подані без урахування мільйонного складника (значення, подані в таблицях для української, англійської та німецької мов необхідно помножити на 10^4). З огляду на значну кількість досліджуваних лексичних одиниць представляємо узагальнені та дещо скорочені результати дослідження у порівняльних таблицях для кожної з мов.

Таблиця 1

Ядро концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ
в українській мові

Р	ЛО	АЧ	ВЧ $\times 10^{-4}$	Ч $\times 10^{-4}$
1.	передчуття	1771	876	35
2.	віщувати	883	436,9	18
3.	інтуїція	625	309,3	13
4.	передчувати	618	305,8	12
5.	підсвідомо	465	230,1	9,3
6.	інтуїтивно	261	129,1	5,22
7.	очманіти	212	104,9	4,24
8.	неусвідомлений	103	50,9	2,06
9.	іраціональний	77	38,1	1,54
10.	позасвідомий	35	17,3	0,7
11.	прозорливість	23	11,3	0,46
12.	прозорливий	20	9,8	0,4
13.	безрозсудно	14	6,9	0,28
14.	інсайт	7	3,4	0,14
15.	неусвідомлено	1	0,49	0,02

Умовні позначення: Р – ранг, ЛО – лексична одиниця, АЧ – абсолютна частота, ВЧ – відносна частота, Ч – частотність

Таблиця 2

Ядро концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ
в англійській мові

Р	ЛО	АЧ	ВЧ $\times 10^{-4}$	Ч $\times 10^{-4}$
1.	insight	1397	358	0,1397
2.	predict	1328	340	0,1328
3.	unclear	930	238	0,093
4.	absurd	906	232	0,0906
5.	irrational	490	126	0,049
6.	intuition	419	107	0,0419
7.	unconsciously	347	89	0,0347
8.	enigmatic	262	67	0,0262
9.	enigma	220	56	0,022
10.	illogical	219	56	0,0219
11.	foresight	200	51	0,02
12.	impulsive	195	50	0,0195
13.	subliminal	53	14	0,0053
14.	illogicality	31	8	0,0031
15.	intuit	12	3	0,0003

Умовні позначення: Р – ранг, ЛО – лексична одиниця, АЧ – абсолютна частота, ВЧ – відносна частота, Ч – частотність

Таблиця 3
Ядро концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ
в німецькій мові

Р	ЛО	АЧ	ВЧ×10 ⁻⁴	Ч×10 ⁻⁴
1.	die Einsicht	4330	0,127	0,3608
2.	absurd	961	0,0282	0,08
3.	voraussagen	587	0,0172	0,489
4.	die Unklarheit	491	0,0144	0,041
5.	die Intuition	484	0,0142	0,04
6.	die Sinnlosigkeit	245	0,0072	0,02
7.	die Irrationalität	214	0,0063	0,018
8.	wahnwitzig	189	0,0055	0,016
9.	der Ansporn	177	0,0052	0,015
10.	unlogisch	160	0,0047	0,013
11.	das Sensorium	51	0,0017	0,0042
12.	instinktmäßig	44	0,0013	0,0037
13.	die Schimäre	28	0,0008	0,0023
14.	irrationell	26	0,0009	0,0022
15.	das Bauchgefühl	6	0,0002	0,0005

Умовні позначення: Р – ранг, ЛО – лексична одиниця, АЧ – абсолютна частота, ВЧ – відносна частота, Ч – частотність

Образний компонент концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ охоплює перцептивний і когнітивний образи. На нашу думку, у трьох мовах перцептивний образ досліджуваного концепту представлений у вигляді образу шостого чуття, оскільки ірраціональне передчуття, підсвідомість, раптове осяяння тощо неможливо відчутти жодним з органів чуттів, крім шостого (інтуїції, інстинкту). В основу характеристики метафоричного образу досліджуваного концепту покладено п'ять типів метафори, викремлених Ш. Басировим (Басиров, 2013): метафора руху, яка презентує ірраціональні вияви як такі, що рухаються до людини: укр. *спадати на думку, приходити в голову*; англ. *take it into one's mind, cross one's mind*; нім. *einfallen, kommen in den Sinn*; та до яких рухається сама людина: укр. *угадувати, передрікати, віщувати*; англ. *guess, foresight, divine*; нім. *erraten, voraussagen, vorhersagen*; метафора набуття істини: укр. *осязнути, схопити, усвідомити*; англ. *perceive, grasp, grok*; нім. *erscheinen, erfassen, begreifen*; метафора

Таблиця 4

Периферії концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ в українській мові

Р	Ближня						Дальня			Крайня		
	Внутрішня			Зовнішня								
	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴
1.	несамовито	1117	22	раптом	30291	605,82	відчувати	17906	358,13	чутти	42631	852,62
2.	ненароком	1057	21	знанацька	4068	81,36	сліпий	2773	55,46	при-тьмом	403	8,06
3.	примара	868	17	шалений	2520	50,4	фантазія	1616	32,32	при-тьма	129	2,58
4.	примарний	759	15,18	чуття	1418	28,36	чари	592	11,84	угадувати	49	0,98
5.	несамохіть	469	9	передбачати	971	19,42	прозирати	206	4,12	-	-	-
6.	несвідомо	433	9	видиво	538	10,76	осявати	153	30,6	-	-	-
7.	імпульс	427	9	інстинктивно	527	10,54	нерозважний	56	1,12	-	-	-
8.	мимовільний	406	8	пророкувати	222	4,44	навіжено	43	0,86	-	-	-
9.	сум'яття	364	7	тайнство	182	3,64	осіняти	36	0,72	-	-	-
10.	безтямно	352	7	безпам'ятство	102	2,04	чарівництво	31	0,62	-	-	-
11.	небилиця	137	3	прозрівати	71	1,42	навіженість	8	0,16	-	-	-
12.	несовітений	90	1	пророчити	52	1,04	знебачки	4	0,08	-	-	-
13.	чародійство	73	1,46	фантастагоричний	49	0,98	відьмити	2	0,04	-	-	-
14.	передвіщати	21	0,4	безконтрольно	19	0,38	чорнокнижництво	2	0,04	-	-	-
15.	провидіти	15	0,3	звіщати	16	0,32	налопом	1	0,02	-	-	-

Умовні позначення: Р – ранг, ЛО – лексична одиниця, АЧ – абсолютна частота, Ч – частотність, «-» – лексичні одиниці на позначення концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на цьому етапі дослідження відсутні

світла: укр. *осявати, осіняти*; англ. *dawn*; нім. *aufhellen*; метафора зору: укр. *прозрівати, прозирати*; англ. *see things clearly, begin to see the light*; нім. *ersehen, das Augenlicht erlangen*; метафора удару: укр. *як громом вдарила ідея, пронизала думка*; англ. *the idea hit me like a tornado*; нім. *die Idee schlägt ein*.

Інформаційний зміст концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ у трьох мовах тлумачимо як стан сприймання та/або діяльність експерієнцера в ірраціональній ситуації, де відсутня функція розуму та логіки: укр. *вгадувати душею, приголомшливе прозріння, зазирати в чужі душі, передбачати події близького майбутнього*; англ. *guess from his facial*

Таблиця 5

Периферії концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ в англійській мові

Р	Ближня						Дальня			Крайня		
	Внутрішня			Зовнішня								
	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴
1.	feeling	12308	1,2308	mad	2921	0,2921	feel	25069	2,5069	sense	21199	2,1199
2.	strange	6196	0,6196	extraordinary	2819	0,2819	random	2250	0,225	hit	9441	0,9441
3.	unusual	3977	0,3977	divine	1348	0,1348	careless	544	0,0544	strike	5429	0,5429
4.	stupid	3050	0,3050	instinct	1057	0,1057	carelessly	204	0,0204	dawn	2316	0,2316
5.	mystery	2171	0,2171	hastily	801	0,801	unwary	126	0,0126	unexpected	1195	0,1195
6.	crazy	1675	0,1675	unbelievable	526	0,526	surmise	83	0,0083	flash	1315	0,1315
7.	incredible	1174	0,1174	unforeseen	241	0,241	-	-	-	inspiration	1307	0,1307
8.	spontaneous	1018	0,1018	impenetrable	185	0,185	-	-	-	unwise	399	0,0399
9.	oddly	691	0,0691	unsound	107	0,107	-	-	-	puzzling	355	0,0355
10	intuitive	422	0,0422	unanticipated	98	0,0098	-	-	-	esoteric	212	0,0212
11	queer	313	0,0313	heedless	52	0,0052	-	-	-	cryptic	175	0,0175
12	insanity	208	0,0208	unknowable	52	0,0052	-	-	-	unthinking	93	0,0093
13	foolishly	177	0,0177	insanely	37	0,0037	-	-	-	perplexing	79	0,0079
14	unaccountable	75	0,0075	bewitchment	13	0,0013	-	-	-	illconsidered	44	0,0044
15	unfathomable	54	0,0054	unlooked for	6	0,0006	-	-	-	mystifying	34	0,0034

Умовні позначення: Р – ранг, ЛО – лексична одиниця, АЧ – абсолютна частота, Ч – частотність, «-» – лексичні одиниці на позначення концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на цьому етапі дослідження відсутні

Таблиця 6

Периферії концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ у німецькій мові

Р	Ближня						Дальня			Крайня		
	Внутрішня			Зовнішня								
	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴	ЛО	АЧ	Ч×10 ⁻⁴
1.	versprechen	6372	0,531	der Sinn	37300	3,1083	das Gefühl	15468	1,289	-	-	-
2.	die Anregung	3480	0,29	fühlen	21093	1,7577	die Stimmung	5590	0,4658	-	-	-
3.	der Bauch	2751	0,2292	die Vorstellung	13698	1,1415	augenblicklich	2328	0,194	-	-	-
4.	sinnlos	2468	0,2057	spüren	7239	0,6032	die Schau	1543	0,1286	-	-	-
5.	spontan	1546	0,1288	verrückt	2561	0,2134	die Witterung	787	0,0656	-	-	-
6.	der Impuls	1535	0,1279	der Instinkt	1698	0,1415	die Emotion	352	0,0293	-	-	-
7.	verspüren	1059	0,08825	das Empfinden	1402	0,1168	blitzartig	191	0,0159	-	-	-
8.	irrsinnig	321	0,0267	irre	1272	0,106	-	-	-	-	-	-
9.	die Spontaneität	269	0,0224	das Inneres	1100	0,0917	-	-	-	-	-	-
10	der Irrationalismus	146	0,0122	die Regung	903	0,0753	-	-	-	-	-	-
11	der Impetus	45	0,00375	die Magie	657	0,0548	-	-	-	-	-	-
12	irrwitzig	16	0,00133	aufhellen	280	0,0233	-	-	-	-	-	-
13	abfühlen	6	0,0005	die Aufhellung	161	0,0134	-	-	-	-	-	-
14	präsumieren	4	0,00033	aufblitzen	112	0,0093	-	-	-	-	-	-
15	die Irrsinnigkeit	1	0,000083	der Spürsinn	94	0,0078	-	-	-	-	-	-

Умовні позначення: Р – ранг, ЛО – лексична одиниця, АЧ – абсолютна частота, Ч – частотність, «-» – лексичні одиниці на позначення концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на цьому етапі дослідження відсутні

expressions; "sixth sense" ought to have enabled him to foresee, get random thoughts in my head, impulsively, suddenly feeling that nothing could worsen, admits to subconscious fear; нім. erriren mit weiblichem Instinkt, eine zufällige Nachlässigkeit, ein solches Gefühl existiert mehr oder weniger unterbewußt.

В інтерпретаційному полі досліджуваного концепту виокремлюю оцінну зону, яка виражає загальну позитивну оцінку ірраціональним виявам у поведінці людини: укр. *Він почував інтуїтивно, що не помилюся в своєму коханні; Бракувало йому інсайту, тої елегантної несподіванки асоціації, при якій прраз!; І все ж, незважаючи на це, почували в душі, що мусять бути вдячними тим будівникам, які, закладаючи гроблю, мовби передбачали вже далеке можливе лихо, яке сьогодні загнало їх сюди, в цей дніпровський підводний тунель;* англ. *Intuitively, she knew that he was lying; With a flash of insight. I realized what the dream meant; The witch foretold that she would marry a prince;* нім. *Wenn Sie Glück haben, verfügen Sie intuitiv über eine gute Menschenkenntnis; Momente der Einsicht in die Unsinnigkeit dieser Buchführung beflügeln Rosemarie richtig, sie akribisch fortzuführen, da, wie sie findet, erst ein gewisser Grad an Nutzlosigkeit einer Aktivität ein ausreichendes Maß geistiger Freiheit gestatte; Ich kann dir die Folgen vorhersagen.*

Енциклопедича зона охоплює когнітивні ознаки необґрунтованості, коли ірраціональні вияви у поведінці експерієнцера та результати такої поведінки з'являються з неояснювальних причин (укр. *Ми несвідомо здійснюємо вчинки, які нам не подобаються і викликають в душі відверту відразу;* англ. *Perhaps, unconsciously, I've done something to offend her;* нім. *Er hat unbewusst genau das Richtige getan*), короткотривалості – ірраціональна ситуація триває здебільшого миттєвий проміжок часу (укр. *Прислухавшись до темряви, Дося взялася за двері льоху, як раптом відчула, що біля валу вона не сама;* англ. *I suddenly realized what I had to do;* нім. *Doch plötzlich schien er aus seinen Gedanken aufzuschrecken*).

Когнітивні ознаки, які виражають практичний результат вияву ірраціональності у поведінці експерієнцера, відносимо до утилітарної зони інтерпретаційного поля (укр. *Від прозріння, що зараз, саме зараз на станції «Бескиди» дзеленить телефон, тіло самовільно смикнулось;* англ. *I used to wonder why people disliked Lydia, but I started seeing the light after. I overheard her making fun of me;* нім. *Im nächsten Augenblick begriff ich, daß ich einen Fehler gemacht hatte*).

Пареміологічна зона концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ в українській мові представлена фразе-

ологізмами, в яких яскраво виражена лексична одиниця «серце» як локалізатор ірраціональних виявів: *збагнути серцем, передчувати серцем, почувати (почути) серцем, приходити (прийти) до серця (по серцю), серцем розуміти, серцем чути, серце учуває, серце чує, учувати серцем*, тоді як в англійській мові ірраціональність пов'язана з певним психічним відхиленням людини: англ. *to be beside oneself, to have a bee in one's bonnet, to take (leave) of one's senses, out of one's mind, be nuts, be crackers, be maniac, be lunatic, be nutcase, crazy things, be lunacy*, а в німецькій – з внутрішнім переживанням: *innere Regung, innere Stimme, geboren Befinden*.

Регулятивна зона концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ стосується когнітивної ознаки необхідності дотримуватися, слідувати ірраціональним виявам: укр. *Якби я не послухала свою інтуїцію та не пішла б на другому курсі працювати на М1, то не досягнула б того, що маю зараз;* англ. *If only I had followed my instincts she would almost certainly have been my wife;* нім. *Bei komplexen Entscheidungen kamen 65% der Teilnehmer(innen) zum objektiv besten Ergebnis, wenn sie auf ihre Intuition hörten.*

Висновки. З огляду на об'ємність та репрезентативність вивчених розвідок когнітивне моделювання семантики ірраціональної лексики слугує ефективним засобом структурування когнітивних процесів у свідомості людини, представлених шляхом формування моделі концепту. Пласт ірраціональної лексики представлений у кожній з досліджуваних мов із перевагою лексичних одиниць в українській мові та з їхньою меншою репрезентативністю в німецькій, що пояснюємо більш емоційною експресивністю українців і переважуючою стриманістю німців.

Модель концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ сформована відповідно до традиційної структури (ядро, ближня, дальня та крайня периферії) з виокремленням у ближній внутрішньої та зовнішньої периферії з метою більш детального розподілу лексичних одиниць відповідно до їхніх лексичних значень. Рангові позиції ірраціональних лексичних одиниць, сформовані за показниками абсолютної частоти, відносної частоти (для лексичних одиниць ядра концепту) та частотності, засвідчують розбіжності у концептосфері українців, англійців і німців на позначення ірраціонального, зокрема в англійській мові наявна незначна кількість ірраціональних лексичних одиниць у дальній і крайній периферіях, тоді як у німецькій мові показники для крайньої периферії на цьому етапі дослідження взагалі відсутні.

Перцептивний образ (шосте чуття) досліджуваного концепту та метафоричний образ, представлений п'ятьма типами метафор (руху, набуття істини, світла, зору, удару), у трьох мовах збігаються. Спільними для трьох мов є й когнітивні ознаки інформаційного змісту концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ, що презентує стан сприймання та/або діяльність експерієнцера в ірраціональній

ситуації. В інтерпретаційному полі досліджуваного концепту у трьох мовах виокремлено оцінку, енциклопедичну, утилітарну, пареміологічну та регулятивну зони.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ на фразеологічному рівні на матеріалі української, англійської та німецької мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басиров Ш. Метафоричні моделі у сфері дієслів розуміння германських і слов'янських мов. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. № 2. С. 3–9. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2402/Basyrov.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Деменчук О. В. Модель концепту ситуації як основа зіставлення семантики лексики. *Psycholinguistics*. 2018. Vol. 23, Iss. 2. С. 51–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_2_6.
3. Кондратиук І. Концепт ЧАС / TIME в українській та англійській мовах (на матеріалі корпусів). *Мовний простір слов'янського світу* : зб. тез III всеукр. наук. конф., м. Київ, 2017 р., С. 41–43. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11775/Kondratiuk_Kontsept_chas_time.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М. : Языки славянской культуры. 2004, 560 с.
5. Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика : учебное издание. М. : АСТ «Восток-Запад». 2007. 226 с.
6. Романова Т. В. Моделирование как метод верификации в когнитивной лингвистике. *Когнитивные исследования языка*. 2014. № 16. С. 322–327. URL: <http://cognitiveres.ralk.info/issues/> (дата звернення: 22.12.2019).
7. Сарбаш О. Лексична репрезентація концепту ЗАДОВОЛЕННЯ в англійській, українській та новогорьцькій мовах. *Лінгвістичні студії*. 2011. С. 159–161. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9449>.
8. Johnson M. *The Body in the Mind*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1987. 233 p.
9. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 16.04.2020).
10. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід, Л. С.Паламарчук, А. А. Бурячок та ін. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
11. Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache Duden. URL: <https://www.dwds.de/> (Datum der Berufung: 16 April 2020).
12. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> date of appeal.
13. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (date of appeal: 16 April 2020).
14. The British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (date of appeal: 16 April 2020).

REFERENCES

1. Basyrov Sh. (2013). Metaforichni modeli u sferi diiesliv rozuminnia hermanskykh i slovianskykh mov. [Metaphorical models in the sphere of comprehension verbs in German and Romaic languages]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*. № 2. 3–9. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2402/Basyrov.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
2. Demenchuk O. V. (2018). Model kontseptu situatsii yak osnova zistavlennia semantyki leksyky. [Concept situation model as a base to contrast lexical semantics]. *Psycholinguistics*. Vol. 23, Iss. 2. 51–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_2_6 [in Ukrainian].
3. Kondratiuk I. (2017). Kontsept ChAS / TIME v ukrainskii ta anhliiskii movakh (na materialii korpusiv). [TIME concept in the Ukrainian and English languages basing on corpuses material]. *Movnyi prostir slovianskoho svitu* : zb. tez III vseukr. nauk. konf., m. Kyiv, 41–43. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11775/Kondratiuk_Kontsept_chas_time.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
4. Kubriakova E. S. (2004). Yazyk y znanye: Na puty poluchenyi znanyi o yazyke: Chasty rechy s kohnytyvnoi tochky zreniya. Rol yazyka v poznanii myra. [Language and knowledge: on the way of language knowledge obtaining: Parts of speech according to the cognitive point of view. Language role in world cognition]. Moscow : Yazyky slavianskoi kultury. 560 [in Russian].
5. Popova Z., Sternyn Y. (2007). Kohnytyvnaia lnhvystyka : uchebnoe yzdanye. [Cognitive linguistics: educational edition]. Moscow : AST "Vostok-Zapad". 226 [in Russian].
6. Romanova T. V. (2014). Modelyrovanye kak metod veryfykatsyy v kohnytyvnoi lnhvystyke. *Kohnytyvnye yssledovanyia yazyka*. [Modeling as a method of verification in cognitive linguistics]. № 16. 322–327. URL: <http://cognitiveres.ralk.info/issues/> (date of appeal: 22.12.2019) [in Russian].
7. Sarbash O. (2011) Leksychna reprezentatsiia kontseptu ZADOVOLENNIA v anhliiskii, ukrainskii ta novohretskaa movakh. [Lexical representation of PLEASURE concept in the English, Ukrainian and Romaic languages]. *Lnhvistychni studii*. 159–161. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9449> [in Ukrainian].
8. Johnson M. (1987). *The Body in the Mind*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 233 [in English].
9. Korpus ukrainskoi movy. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (date of appeal: 16 April 2020) [in Ukrainian].
10. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [The Ukrainian language dictionary] / redkol.: I. K. Bilodid, L. S.Palamarchuk, A. A. Buriachok ta in. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 1–11 [in Ukrainian].
11. Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache Duden. [The large dictionary of the German language Duden]. URL: <https://www.dwds.de/> (date of appeal: 16 April 2020) [in German].
12. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. [12. Digital dictionary of the German language]. URL: <https://www.dwds.de/>: date of appeal: 16 April 2020) [in German].
13. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (date of appeal: 16 April 2020).
14. The British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (date of appeal: 16 April 2020).